

Groene filosofie

Vertaald door Frans van Zetten

Roger Scruton

Groene filosofie

Verstandig nadenken over onze planeet

Nieuw Amsterdam Uitgevers

Van dezelfde auteur verschenen bij Nieuw Amsterdam:
Waarom cultuur belangrijk is
Schoonheid
Het nut van pessimisme en de gevaren van valse hoop

Oorspronkelijke titel *Green Philosophy. How To Think Seriously About the Planet*. Atlantic Books,
an imprint of Atlantic Books Ltd, Londen

© 2012 Roger Scruton

Nederlandse vertaling © 2012 Frans van Zetten

Nieuw Amsterdam Uitgevers

Alle rechten voorbehouden

Vertaling Frans van Zetten

Tekstredactie Henriëke Korten

Omslagontwerp Bureau Beck

Omslagfoto Masato Tokiwa/A. collection

Auteursfoto Colin Smith

NUR 730,740

ISBN 978 90 468 1123 8

www.nieuwamsterdam.nl/rogerscruton



Mixed Sources

Productgroep uit goed beheerde bossen
en andere gecontroleerde bronnen.
www.fsc.org Cert no. CU-COC-803902
© 1996 Forest Stewardship Council

Inhoud

| | |
|---|-----|
| Voorwoord | 7 |
| 1. Warmlopen voor het lokale | 11 |
| 2. Wereldwijd alarm roepen | 33 |
| 3. De hang naar verlossing | 57 |
| 4. Radicale voorzorg en redelijk risico | 76 |
| 5. Marktoplossingen en homeostase | 98 |
| 6. De morele economie | 129 |
| 7. Heimat en habitat | 147 |
| 8. Schoonheid, piëteit en ontheiliging | 177 |
| 9. Nergens belanden | 203 |
| 10. Ergens beginnen | 225 |
| 11. Bescheiden voorstellen | 259 |
| Appendix 1 Mondiale rechtvaardigheid | 278 |
| Appendix 2 Hoe te leven? | 283 |
| Literatuur | 287 |
| Register | 306 |

Voorwoord

De problemen van het milieu lijken zo ver boven onze macht te gaan dat we van de ene mening naar de andere en van het ene beleid naar het andere zwalken met niets om ons aan vast te klampen dan de strohalm van onze gemeenschappelijke ongerustheid. We geloven de paniekzaaiers, niemand kan immers zo somber zijn zonder goede reden. We geloven de sceptici, zij bieden immers hoop en houden ons voor dat de paniekzaaiers emotioneel hebben geïnvesteerd in hun somberheid. En we kijken toe hoe regeringen, ngo's en pressiegroepen onze ongerustheid uitbuiten en tegelijkertijd beloven die te verlichten.

Zonder de middelen die een regering ten dienste staan is het moeilijk problemen als klimaatverandering, olievervuiling, plastic afval en verlies aan biodiversiteit aan te pakken. Maar de geschiedenis leert ons dat er over grootschalige, door bureaucraten geleide projecten al spoedig geen rekening meer wordt afgelegd en dat door de staat opgelegde regelgeving neveneffecten heeft die vaak verergeren wat ze zouden moeten verhelpen. En bovendien: dezelfde mensen die grootse programma's beloven voor schone energie en minder vervuiling, beloven ook grootse programma's voor de uitbreiding van vliegvelden, de aanleg van wegen en subsidies voor de auto-industrie. Als we problemen aan regeringen overlaten, geven we ze ook uit handen – dat zijn de feiten. Ons eigen inzicht is gevormd door lokale behoeften, niet door mondiale onzekerheden: het komt voort uit noodsituaties zoals die zich van dag tot dag voordoen en weerspiegelt de wijsheid van de overlevingsdrang.

Hierin ligt echter wel een les voor de milieuactivisten. Geen enkel grootschalig project zal slagen als het niet is geworteld in ons kleinschalig praktisch redeneren. Want uiteindelijk zijn wij het die moeten handelen, die de namens ons genomen beslissingen moeten aanvaarden en meewerken aan de uitvoering ervan, en die de offers moeten brengen die in het belang van toekomstige generaties nodig zijn. Het lijkt me dat milieubewegingen van nu, die vaak verstrekkende en zelfs onvoorstelbare overheidsprojecten ei-

sen en ook fundamentele veranderingen in onze manier van leven, deze les nog niet hebben geleerd. Net als hun alarmkretten jagen hun programma's de gewone burger angst aan zonder hem voor zich te winnen – hij staat daar terwijl duizend waarschuwingen hem om de oren vliegen en hoopt het eind van zijn leven te halen zonder gek te worden van de herrie.

Ik ontwikkel in dit boek een andere manier om naar milieuproblemen te kijken, een manier die naar ik hoop in overeenstemming is met de menselijke natuur en ook met de conservatieve filosofie die aan de gewone gang van zaken in het leven ontspringt. Ik bied geen uitgewerkte oplossingen voor specifieke problemen, maar plaats deze problemen in een perspectief waardoor ze eruit gaan zien als *ónze* problemen, die *wij* kunnen gaan oplossen met gebruikmaking van de morele uitrusting waarover we beschikken. Dat is naar mijn idee de blijvende boodschap van het conservatisme. En als deze met vijandigheid wordt begroet door diegenen die geen probleem het hoofd kunnen bieden zonder radicale oplossingen te bepleiten waarbij zijzelf de leiding krijgen, bewijst dat eens te meer de geldigheid ervan.

Het is mijn bedoeling in dit boek het milieuvraagstuk als geheel en in al zijn vertakkingen te presenteren. Daarom heb ik zowel geput uit de wijsbegeerte, de psychologie en de economie, als uit de geschriften van ecologen en historici. Ik betoog dat milieuproblemen door ons allen in onze dagelijkse omstandigheden moeten worden aangepakt en niet behoren te worden geconfisqueerd door de staat. Het is alleen mogelijk ze op te lossen als mensen gemotiveerd zijn om ze onder ogen te zien, en het is de taak van de overheid de voorwaarden te scheppen waaronder de juiste motivering kan opkomen en zich consolideren. Ik duid dit motief (of beter: deze familie van motieven) aan als oikofilie, de liefde en het gevoel voor ons eigen thuis, en ik zet de voorwaarden uiteen waaronder oikofilie ontstaat en de taak van de staat om er ruimte voor te maken. Ik verdedig plaatselijke initiatieven tegen mondiale programma's, burgerverenigingen tegen politiek activisme, en kleinschalige, op vriendschap gebaseerde instellingen tegen grootschalige campagnes om een specifiek doel te bereiken. Mijn betoog gaat dan ook in tegen veel van de hedendaagse literatuur over het milieu en zal misschien met scepsis worden begroet door lezers die niettemin mijn belangrijkste zorgen delen. Juist om die reden deed ik onderzoek naar de eerste beginselen van het praktisch redeneren en de manieren waarop rationele wezens door samenwerking problemen kunnen oplossen die noch door de enkeling, noch door de gecentraliseerde staat kunnen worden aangepakt. Ik sta zowel kritisch tegenover regelgeving van bovenaf als tegen-

over bewegingen met een specifiek doel, en zie het milieuprobleem als een gevolg van het verlies aan evenwicht dat optreedt wanneer mensen hun omgeving niet langer opvatten als hun thuis. Dit verlies heeft vele oorzaken; maar niet de minst belangrijke zijn het verkeerde gebruik van wetgeving en de versplintering van de samenleving die optreedt wanneer de bureaucraten het voor het zeggen krijgen.

Het werk aan dit boek werd mogelijk gemaakt door mijn betrekking als *resident scholar* aan het American Enterprise Institute, waar ik het geluk had de collegiale sfeer en ruimdenkende oppositie te vinden die ik nodig had. Ik heb profijt gehad van gesprekken met veel collega's aldaar, in het bijzonder van discussies met Kenneth P. Green, Lee Lane, Stephen Hayward en Christopher C. DeMuth. Verder wil ik Kimberly Hudson en Kerriann Hopkins bedanken voor hun onschatbare redactionele hulp, en Tony Curzon Price, Angelika Krebs, Ian Christie, Alicja Gęcińska, Mark Sagoff en David Wiggins, die met veel geduld eerdere versies doorlazen en me terecht kaptelden over mijn vele fouten, die niet alle zijn gecorrigeerd.

Scrutopia, juli 2010

1

Warmlopen voor het lokale

De milieubeweging wordt de laatste tijd, zowel door aanhangers als door veel tegenstanders, omschreven als ‘iets van links’: een protest namens de armen en machtelozen tegen het grote zakenleven, de consumptiedrang en maatschappelijke machtsstructuren. Maar dat beeld is uiterst misleidend. In Groot-Brittannië wortelt de milieubeweging in de verering voor de schoonheid der natuur tijdens de Verlichting en in de negentiende-eeuwse reactie tegen de industriële revolutie, waarin tory’s en links-radicalen een even grote rol speelden; en aan het vroege verzet tegen de industriële landbouw namen niet alleen gildensocialisten als H.J. Massingham deel, maar ook tory’s als lady Eve Balfour, seculiere goeroes als Rudolf Steiner en excentrieke radicalen als Rolf Gardiner, die ideeën van links en van rechts overnam en die (door Patrick Wright) zelfs omschreven is als een soort fascist.¹ De Amerikaanse milieubeweging omvat de natuurverering van John Muir, het radicale individualisme van Thoreau, het transcendentalisme van Emerson, het ‘ecocentrisme’ van Aldo Leopold en het maatschappelijke conservatisme van de Southern Agrarians – een groep schrijvers van wie destijds de nostalgische dichter Allen Tate de meest karakteristieke vertegenwoordiger was en in onze dagen Wendell Berry.² De Franse milieubeweging is het geesteskind van *pays réel*-conservatieven als Gustave Thibon en Jean Giono, terwijl de Duitse Groenen niet alleen iets hebben geërfd van het romantische levensgevoel van de *Wandervogel* uit het begin van de twintigste eeuw, maar ook de droom van een thuis en een gevestigd bestaan, zo fraai onder woorden gebracht door de

1 H.J. Massingham, *The Wisdom of the Fields*, Londen 1945; *The Faith of a Fieldsman*, Londen 1951; Eve Balfour, *The Living Soil*, Londen 1943; Patrick Wright, ‘An Encroachment too Far’, in Anthony Barnett and Roger Scruton, red., *Town and Country*, Londen 1999.

2 Wendell Berry, *The Gift of Good Land: Further Essays Cultural and Agricultural*, San Francisco 1981; Aldo Leopold, *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*, New York 1949.

Duitse romantische dichters en in onze tijd overgenomen door de ex-nazi Martin Heidegger en, in helderder en liberaler trant, door zijn joodse leerling Hans Jonas.³

Bovendien zijn de milieuactivisten zich tegenwoordig bewust van de ecologische schade die is aangericht door het revolutionaire socialisme – zoals in de gedwongen collectivisatie, razendsnelle industrialisatie en gigantische plannen voor het verplaatsen van bevolkingen, rivieren en hele landschappen die we hebben gezien in de Sovjet-Unie en China.⁴ Linksgeoriënteerde denkers zullen deze uitwassen niet als het onvermijdelijke resultaat van hun ideeën beschouwen. Toch zullen ze wel erkennen dat er nog veel werk te doen valt, willen mensen met een normaal geweten ervan overtuigd raken dat het socialisme het antwoord is en geen onderdeel van het probleem. Tegelijkertijd herkennen ze zelden enige affiniteit met ‘rechts’ en lijken ze ‘conservatisme’ vaak als een vies woord te beschouwen, zonder enig semantisch verband met de ‘conservatie’ die zij voorstaan.

De verklaring is, geloof ik, dat milieuactivisten zich hebben aangewend het conservatisme te zien als de ideologie van het vrije ondernemerschap, en het vrije ondernemerschap als een aanslag op de hulpbronnen van de aarde met geen ander motief dan winst op korte termijn. Bovendien heeft links onveranderlijk de neiging het rationele eigenbelang, dat de markt aandrijft, te verwarren met hebzucht, een vorm van irrationele overmaat. Zo omschrijft het manifest van de Groene Partij uit 1989 ‘markten, hebzucht, consumptie en groei’ als ‘valse goden’ en stelt: ‘Een regering van de Groenen zou de valse goden vervangen door samenwerking, autarkie, samen delen en spaarzaamheid.’⁵ In dit manifest klinkt opnieuw het wijdverbreide gevoel dat, als we uitsluitend op marktwerking vertrouwen om onze problemen op te lossen, we onvermijdelijk in een asociale richting zullen afdrijven. En deze beschuldiging gaat hand in hand met de opvatting dat er andere, altruïstischer motieven zijn die we kunnen aanspreken en die een linkse regering inderdaad zou aanspreken. Ik geef toe dat die andere motieven er zijn. Maar ik betwijfel of een linkse regering ze zou aanspreken.

Zij die zichzelf in politiek verband als conservatief betitelden zijn ten dele verantwoordelijk voor deze misvatting. Ze hadden immers de neiging

3 De opvattingen van Heidegger en Jonas bespreek ik in hoofdstuk 7.

4 Zie Murray Feisbach, *Ecocide in the USSR*, New York 1992, en het vernietigende commentaar op de destijds beschikbare informatie door John Gray, *Beyond the New Right*, Londen en New York 1993, pp. 130–133. De feiten worden opgesomd in *World Resources 1992–3*, het rapport van het World Resources Institute, Oxford en New York 1992.

5 *The Economist*, 24 juni 1989.

de moderne politiek te beschrijven vanuit een simpele tweedeling tussen individuele vrijheid en staatscontrole. Individuele vrijheid betekent economische vrijheid, en deze laatste betekent op zijn beurt de vrijheid natuurlijke hulpbronnen te benutten voor financieel gewin. De houthandelaar die een regenwoud kapt, het mijnbouwbedrijf dat een berg van zijn top berooft, de autofabrikant die een eindeloze reeks wagens van de band laat rollen, de colaproductent die elke dag een miljoen plastic flessen de wereld in stuurt – ze gehoorzamen allemaal aan de wetten van de markt (of lijken dat althans te doen), terwijl ze allemaal, als niemand hen tegenhoudt, een deel van onze gemeenschappelijke erfenis vernietigen. Omdat in een markteconomie de grootste spelers de grootste schade veroorzaken, richten milieuactivisten hun vijandschap op de grote ondernemingen en op de vrije economieën die deze voortbrengen. Als de markteconomie echter wordt afgeschaft, leidt dat gewoonlijk tot ondernemingen die even groot en even destructief zijn, maar die, omdat ze in handen van de staat zijn, doorgaans geen verantwoording hoeven af te leggen aan enige soevereine macht die hun roofzucht kan beperken. Een plausibele conservatieve reactie is dan ook om niet te pleiten voor economische vrijheid tot elke prijs, maar te erkennen dat economische vrijheid kosten met zich meebrengt, en alle maatregelen te nemen om deze kosten te verminderen.

We hebben vrij ondernemerschap nodig, maar we hebben ook de rechtsorde nodig om het in te perken, terwijl het recht gelijke tred moet houden met de bedreigingen. Als het ondernemen aan de staat is voorbehouden, is de instantie die het recht beheerst identiek met de instantie die het sterkste motief heeft om de wet te ontduiken – en dat lijkt me een voldoende verklaring voor de ecologische ramp waar socialistische economieën toe leiden. Onderzoek heeft aangetoond dat vrije economieën, met recht op privébezit en uitvoerbare wetten, niet alleen veel minder energie verbruiken per vergelijkbaar product dan economieën waarin het privébezit onzeker of afwezig is, maar zich ook veel sneller kunnen aanpassen aan de vraag naar schone energie en verminderde uitstoot van schadelijke stoffen.⁶ En hoewel markten niet al onze milieuproblemen kunnen oplossen en sommige van die problemen zelfs veroorzaken, zijn de alternatieven bijna altijd slechter.

Er is een andere, betere reden om te denken dat conservatisme en milieubeweging natuurlijke bondgenoten zijn. Conservatisme, zoals ik het

⁶ Aaron Wildavsky en Adam Wildavsky, 'Risk and Safety', in *The Concise Encyclopedia of Economics*, www.econlib.org/library/Enc/RiskandSafety.html; Michiel Schwarz en Michael Thompson, *Divided We Stand: Redefining Politics, Technology and Social Choice*, University Park 1990.

zie, betekent de handhaving van de sociale ecologie. Het is waar dat individuele vrijheid deel uitmaakt van die ecologie, aangezien sociale organismen zich zonder die vrijheid niet kunnen aanpassen. Maar vrijheid is niet het enige doel van de politiek. Conservatisme en milieubehoud zijn twee aspecten van één enkel langetermijnbeleid, gericht op het zuinig omgaan met hulpbronnen en het veiligstellen van de vernieuwing daarvan. Tot deze hulpbronnen behoort het sociale kapitaal zoals belichaamd in wetten, gebruiken en instellingen; verder het materiële kapitaal zoals vervat in het milieu en het economische kapitaal zoals vervat in een vrije, maar door wetten beheerste economie. Volgens deze opvatting is het doel van de politiek niet de herinrichting van de maatschappij ten behoeve van een allesomvattende visie of ideaal, zoals gelijkheid, vrijheid of broederschap. Het doel is een waakzaam verzet in stand te houden tegen de entropische krachten die ons maatschappelijk en ecologisch evenwicht bedreigen. Het doel is de orde waarvan wij de tijdelijke beheerders zijn aan toekomstige generaties door te geven en ondertussen te handhaven en te versterken.⁷

Dit betekent dat het conservatisme in de ogen van zijn critici tot mislukken gedoemd zal lijken, aangezien het niet meer is dan een poging te ontsnappen aan de tweede wet van de thermodynamica. De wanorde neemt altijd toe en ieder systeem, ieder organisme, iedere spontane orde zal op lange termijn door toevalsfactoren uiteenvallen. Maar al mag dit waar zijn, het maakt het conservatisme als politieke praktijk niet zinloos, net zomin als de geneeskunde zinloos is eenvoudigweg omdat 'we op den duur allemaal dood zijn', in de beroemde woorden van Keynes. Integendeel, we moeten de wijsheid inzien van lord Salisbury's bondige samenvatting van zijn filosofie en aanvaarden: 'Uitstel is leven.' Conservatisme is de politiek van het uitstel, met als doel het leven en de gezondheid van een maatschappelijk organisme zo lang mogelijk in stand te houden.

Bovendien leert de thermodynamica ons ook dat de entropie op lokaal niveau voor onbepaalde tijd kan worden tegengegaan door energie toe te voegen en willekeur af te voeren. Het conservatisme benadrukt historische loyaliteiten, lokale identiteiten en het soort engagement voor de lange termijn dat tussen mensen ontstaat krachtens hun lokale, beperkte affecties. Terwijl de doelstellingen van socialisme en liberalisme intrinsiek mondiaal

7 Dit is de opvatting van politieke orde die ik verdedig in *The Meaning of Conservatism*, Londen 1981. John Gray geeft een indrukwekkende analyse waarin hij dit soort conservatisme verbindt met de milieubeweging, en beide op een afstand plaatst van het 'neoliberalisme' van de pleitbezorgers van de vrije markt: zie 'Towards a Green Conservatism', in *Beyond the New Right*, op. cit.

zijn, is het conservatisme intrinsiek lokaal: het verdedigt enclaves van maatschappelijk kapitaal tegen de krachten van wanordelijke verandering. En het is precies deze nadruk op het plaatselijke die het conservatisme bij uitstek geschikt maakt voor de taak om milieuproblemen aan te pakken.

Of om het nog anders te zeggen: voor een conservatief gaat politiek over het handhaven en repareren van homeostatische systemen – systemen die zichzelf corrigeren in reactie op destabiliserende veranderingen. Markten zijn homeostatische systemen; hetzelfde geldt voor tradities, gebruiken en het stelsel van de common law; hetzelfde geldt voor gezinnen en de ‘burgerverenigingen’ waaruit een vrije samenleving bestaat.⁸ Conservatieven zijn geïnteresseerd in markten en geven de voorkeur aan marktwerking boven overheidsingrijpen overal waar die twee elkaars rivalen zijn. Maar dit is niet vanwege een quasi-religieus geloof in de markt als de ideale vorm van sociale orde of de enige oplossing voor maatschappelijke en politieke problemen; nog minder uit verering voor de *homo economicus* en het ‘rationele eigenbelang’ waardoor deze zich zou laten leiden. Het is omdat conservatieven markten zien als zichzelf corrigerende maatschappelijke systemen, die schokken van buitenaf kunnen opvangen en te boven komen en die zich in normale gevallen aanpassen aan de behoeften en motieven van hun leden.

Er zijn echter meer van zulke systemen. Zo zijn er de langdurige associaties door de tijd heen die de tradities en instellingen van een zichzelf besturende samenleving uitmaken. Er is de regering door volksvertegenwoordigers, in handen van functionarissen die de prijs moeten betalen voor hun fouten. En er zijn de juridische instrumenten die de prijs voor fouten neerleggen bij de mensen die ze maken. In latere hoofdstukken zal ik enkele van deze systemen en de mentaliteit die deze in stand houdt nader bestuderen. Alleen door deze mentaliteit te respecteren en te benutten kunnen we een succesvol milieubeleid ontwikkelen. Ze introduceert immers in het menselijk doen en laten het cruciale element van rentmeesterchap. Ze levert een deel van de negatieve terugkoppeling zonder welke markten de asociale, op uitbuiting gerichte machinerieën kunnen worden die ze volgens hun tegenstanders altijd zijn.

Hieruit volgt dat het conservatisme veel variatie toelaat. Conservatieven in Amerika benadrukken economische vrijheden en verbinden deze nadruk met een robuust individualisme en een geloof in de positieve waarde van risico's nemen en ondernemingszin. Conservatieven in Europa ston-

8 De term ‘burgervereniging’ (‘civil association’) ontleen ik aan Michael Oakeshott. Zie het tweede deel van *On Human Conduct*, Oxford 1975.

den altijd positief tegenover traditie, oude gebruiken en de burgerlijke samenleving, en benadrukten de noodzaak de ondernemingszin in te perken binnen een duurzame sociale orde. Dit verschil in nadruk kan leiden tot tegenstrijdig beleid. Zo is het Amerikaanse conservatisme geneigd de voorkeur te geven aan ‘marktoplossingen’, ongeacht of deze een gevaar betekenen voor traditionele vormen van gemeenschap en maatschappelijk evenwicht. Gezamenlijk bezitten de Amerikanen een overvloed aan land en natuurlijke hulpbronnen, waardoor ze problemen van schaarste en overbevolking uit het hoofd hebben kunnen zetten, in de overtuiging dat ze altijd wel de ruimte en de middelen zullen hebben voor een nieuw experiment. Europa is een verzameling staten op een beperkt grondgebied, met vaste bewoners zolang er al geschreven bronnen zijn en met kostbare leefruimten voor mens en dier, waar eeuwenlang voor is gezorgd en om is gevochten. Europese conservatieven zijn zich scherp bewust van de beperkingen die hen omringen en van de gevaren van ‘uit de band springen’. Dit betekent niet dat ze marktwerking verwerpen. Het betekent dat ze meer dan hun Amerikaanse tegenhangers aandacht zullen schenken aan de dingen die een markt mogelijk maken: aan wetten, traditie en het morele leven. Zo hebben Europeanen, als erfgenamen van kostbare steden die in een proces van eeuwen zijn verfraaid, ook niet dezelfde houding tegenover het menselijk leefgebied als Amerikanen. In hoofdstuk 8 kom ik op deze verschillen terug, omdat ze op zaken wijzen waar Amerikaanse conservatieven nog iets belangrijks van kunnen leren.⁹

De conservatieve opvatting van politiek handelen die ik voorstel, gaat uit van rentmeesterschap in plaats van ondernemerschap, van conversatie in plaats van commando’s, van vriendschap in plaats van het nastreven van een of ander gemeenschappelijk doel.¹⁰ Deze ideeën lenen zich uitstekend voor de bescherming van het milieu en het verbaast me altijd weer dat zo weinig milieuactivisten dit lijken in te zien. Dat ons roekeloze najagen van individuele bevrediging de sociale orde in gevaar brengt, is voor een conservatief even duidelijk als dat het de planeet in gevaar brengt. Het is ook duidelijk dat het verstandigste beleid erop gericht moet zijn de gebruiken

- 9 In de Amerikaanse context moet het radicale individualisme van Ayn Rand worden onderscheiden van de conservatieve nadruk op vrijheid zoals bij Milton en Rose Friedman in *Free to Choose: A Personal Statement*, New York 1980. Het eerste is een metafysische en absolutistische visie, waarin zelfbevestiging boven aan de agenda staat; de tweede is een ontspannen geloof in keuze als voorwaarde voor een vrije samenleving.
- 10 Bij rentmeesterschap denk ik aan Burke, Möser en Gierke; bij conversatie aan Oakeshott; bij vriendschap aan Aristoteles. Al deze denkers proberen politiek gezag te reconstrueren als iets wat als wezenlijk positief wordt ervaren door degenen die eraan onderworpen zijn.

en instellingen die een rem zetten op onze begeerten te beschermen en in stand te houden, de bronnen van maatschappelijke tevredenheid te hernieuwen en ons te verbieden de kosten van wat we doen door te geven aan diegenen die ze niet hebben gemaakt.

Uit het gezichtspunt van het milieu is de belangrijkste moeilijkheid dat maatschappelijk evenwicht en ecologisch evenwicht twee verschillende ideeën zijn, die ook niet vanzelf met elkaar harmoniëren. Twee voorbeelden illustreren dit probleem. Democratieën lijken alleen hun evenwicht te kunnen bewaren in omstandigheden van economische groei. Perioden van stagnatie, snelgroeiende inflatie of toenemende armoede zijn ook perioden van radicale onvrede, waarin wrok en ontberingen tot instabiliteit leiden. De eerste zorg van democratische regeringen is dus het bevorderen van economische groei, ongeacht de kosten voor het milieu. Het is waar dat grote armoede een belangrijke oorzaak van milieuvervuiling is en dat een zeker niveau van welvaart nodig is voordat mensen de energie en middelen kunnen vrijmaken die nodig zijn om hun milieu te beschermen.¹¹ Onderzoek geeft aan dat de door Simon Kuznets gepostuleerde curve, die laat zien dat de inkomensongelijkheid eerst toeneemt en vervolgens afneemt naarmate samenlevingen zich ontwikkelen, ook opgaat voor belangrijke milieufactoren. Als in een land het gemiddeld jaarinkomen per hoofd van de bevolking meer dan vier- tot vijfduizend dollar gaat bedragen, zo is wel geopperd, wordt de milieuvervuiling aldoor minder.¹² Niettemin heeft de uitspraak dat er ‘grenzen aan de groei’ zijn, of die nu als voorspelling of als aanbeveling wordt geformuleerd, intuïtief wel een zekere plausibiliteit. Optimisten zullen deze grenzen verder in de toekomst leggen dan pessimisten en door de aanhoudende discussie tussen beide zal consensus nog wel op zich laten wachten.¹³ Het is echter duidelijk dat voorbij een bepaald punt misschien niet méér groei nodig is, maar minder – en minder is precies wat geen enkele democratische regering zich kan veroorloven toe te zeggen. We zien dit aan de houding van recente Britse regeringen tegenover luchthavens, bedrijven-

11 Zie W. Beckerman, *In Defence of Economic Growth*, Londen 1974; Jack M. Hollander, *The Real Environmental Crisis*, Berkeley 2003.

12 Deze redenering werd enthousiast naar voren gebracht in het *World Development Report*, 1992 van de Wereldbank. Er is later kritiek op gekomen: zie het artikel van David I. Stern, ‘The Environmental Kuznets Curve’, www.ecoeco.org/pdf/stern.pdf.

13 De beroemdste pessimisten zijn D.H. Meadows e.a., *The Limits to Growth*, Londen 1972, en E.J. Mishan, *The Economic Growth Debate: an Assessment*, Londen 1977. De optimisten worden goed vertegenwoordigd door H.S.D. Cole e.a., red., *Thinking About the Future: A Critique of the Limits to Growth*, Londen 1973. In hoofdstuk 11 kom ik op het vraagstuk van de grenzen aan de groei terug.

terreinen en wegen, waarbij niet meer wordt gedacht aan de uitwerking op het milieu zodra deze zaken eenmaal in de taal van de 'groei' zijn verpakt. We zien het aan de Amerikaanse reactie op het Kyoto-protocol. Het zijn niet alleen de grote ondernemingen die druk uitoefenen op de Amerikaanse Senaat om zulke overeenkomsten niet te ratificeren. Het is ook de wens van de senatoren om te worden herkozen.¹⁴ Dit wil niet zeggen dat het protocol de juiste oplossing was voor de problemen die het aan de orde stelde. Maar het wijst wel op een ernstig probleem bij alle pogingen tot bindende verdragen te komen die de consumptie wereldwijd aan banden leggen. Waarom zou een politicus zijn handtekening zetten onder een verdrag, wanneer hij als gevolg van die handeling zijn ambt zal verliezen en dus niet meer zal kunnen ijveren voor de handhaving ervan?

En democratie is ook niet het enige problematische geval. Andere vormen van maatschappelijk evenwicht kunnen eveneens een bedreiging vormen voor het milieu, niet omdat ze afhankelijk zijn van economische groei, maar omdat ze afhankelijk zijn van bevolkingsgroei of van de consumptie van een afnemende hulpbron zoals een regenwoud. Neem de traditionele islamitische samenlevingen zoals we die aantreffen in Noord-Afrika en delen van het Midden-Oosten. Deze kunnen hun evenwicht alleen behouden zolang het gezin een sfeer van privésoevereiniteit geniet, onder de voogdij van een patriarch wiens maatschappelijke status voortdurend wordt verhoogd door bewijzen van zijn reproductief vermogen. Elk gezin moet zijn stoet van zonen voortdurend uitbreiden om zijn positie te behouden. In moderne omstandigheden heeft dit geleid tot een bevolkingsexplosie die het milieu in islamitisch Arabië en Noord-Afrika in hoog tempo vernietigt, die overslaat naar een Europa waarvan de instituties en tradities wringen met de islamitische levenswijze, en die nu een halve eeuw van wankele dictatuur onhoudbaar lijkt te maken.¹⁵

14 Volgens een studie van William Nordhaus zou deelneming aan het Kyoto Verdrag de vs de komende decennia 2,3 biljoen dollar kosten, meer dan tweemaal zoveel als de kosten voor alle andere deelnemers samen. W.D. Nordhaus, 'Global Warming Economics', *Science*, 294-5545, 9 november 2001.

15 'De meerderheid van de arme bevolking in de minder ontwikkelde Arabische landen leeft in landelijke gebieden van weinig productieve landbouw voor eigen gebruik en aanverwante activiteiten. Het menselijk kapitaal is van zeer laag niveau en er is een snelle bevolkingsgroei, waardoor het aantal ongeschoolde arbeidskrachten toeneemt. Zulke economieën komen vaak terecht in een vicieuze cirkel van bevolkingsgroei, milieuvervuiling en uitputting van natuurlijke hulpbronnen, waardoor uiteindelijk de maatschappelijke en politieke orde verstoord kan raken.' *Arab Human Development Report 2009: Challenges to Human Security in the Arab Countries*, UNDP Regional Bureau for Arab States, p. 118, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf>.

Milieuactivisten hebben de neiging de grote spelers in de markt als de voornaamste boosdoeners aan te wijzen en milieumisdaden in de schoenen te schuiven van diegenen – zoals olieconcerns, autoproducenten, houthakkersbedrijven, grote agrarische ondernemingen, supermarkten – die hun winst behalen door hun kosten af te schuiven op anderen (anderen die nog niet geboren zijn daarbij inbegrepen). Daarmee ziet men echter het gevolg aan voor de oorzaak. In een vrije economie ontstaan zulke manieren om geld te verdienen door een onzichtbare hand uit de keuzes die door ons allen worden gemaakt. De vraag naar auto's, olie, goedkoop voedsel en luxe verbruiksgoederen is de ware oorzaak van de bedrijven die deze zaken leveren. Het klopt uiteraard dat de grote spelers hun kosten externaliseren wanneer ze maar kunnen. Maar dat doen wij ook. Telkens wanneer we een vliegticket maken, de supermarkt bezoeken of fossiele brandstof verbruiken, schuiven we onze kosten af op anderen en op toekomstige generaties. Een vrije economie wordt aangedreven door de individuele vraag. En in een vrije economie proberen individuen, net als grote bedrijven, hun kosten aan anderen door te geven en de voordelen voor zichzelf te houden. De oplossing is niet de afschaffing van de vrije economie ten gunste van een socialistische maatschappij, want daarmee wordt alleen een geweldige economische macht in handen gelegd van bureaucraten die geen verantwoording schuldig zijn; zij zijn er evenzeer op uit hun kosten af te schuiven, terwijl ze verzekerd zijn van een economische rente op de maatschappelijke productie.¹⁶ De oplossing is onze vraag aan te passen, zodat we de kosten ervan zelf te dragen krijgen, en een manier te vinden om bedrijven zo onder druk te zetten dat ze hetzelfde gaan doen. En we kunnen onszelf alleen op deze manier corrigeren als we motieven hebben om dit te doen – motieven die sterk genoeg zijn om onze begeerten in te nemen.

Hiermee worden we echter niets wijzer over wat we moeten doen om ons vriendelijker te gedragen tegenover het milieu. Wie pleit voor zelfbereide maaltijden, langzaam verkeer en laag energieverbruik in een samenleving die verslaafd is aan fastfood, toerisme, luxe en verspilling, loopt gevaar de woede te wekken van hen die nog bekeerd moeten worden. Niet alleen zijn er geen stemmen te winnen met pogingen luchthavens te sluiten, wegen te versmallen of de voedselvoorziening lokaal te regelen bij decreet. Het gevaar is groot dat je alles erger maakt door milieubescherming voor te stellen als een zaak van nostalgische zonderlingen. Alle milieuactivisten zijn met deze reactie vertrouwd. Toch verbaast het me dat ze niet in-

16 Zie over de theorie van het streven naar economische rente: hoofdstuk 3 en 4.

zien dat dit een variant is van dezelfde reactie waarmee sociaalconservatieven te maken krijgen wanneer ze de belaagde morele orde verdedigen die – tot enkele tientallen jaren geleden – als vanzelfsprekend aan iedere volgende generatie werd doorgegeven. Milieubeschermers en conservatieven zijn beide op zoek naar motieven die een gedeelde maar bedreigde erfenis beschermen tegen plundering door de huidige beheerders.

Rationeel eigenbelang is denk ik niet het motief dat we zoeken, hoewel er, zoals ik zal betogen, een belangrijke rol voor is weggelegd. Rationeel eigenbelang is onderhevig aan de bekende syndromen van het profiteren zonder bij te dragen en van het dilemma van de gevangene, en het kan ‘de tragedie van de meent’¹⁷ alleen in speciale omstandigheden afwenden. Aanhangers van de theorie van het sociale contract, van Hobbes tot Rawls, hebben geprobeerd de problemen van de maatschappelijke keuze te overwinnen, maar ze komen altijd weer te staan tegenover een variant van de oorspronkelijke moeilijkheid: waarom is het redelijker je aan het contract te houden dan net te doen alsof je eraan houdt?¹⁸

Wat nodig is, zijn niet-zelfzuchtige motieven die bij gewone leden van de samenleving kunnen worden opgewekt en in dienst kunnen worden gesteld van het ecologisch doel op lange termijn. Burke opperde ‘het principe van de overlevering’, dat belangrijke instituties beschermt tegen plundering of verval, en geloofde dat mensen van nature geneigd zijn de beperkingen te aanvaarden die dit beginsel aan hun gedrag oplegt. Hegel pleitte voor de prioriteit van niet-contractuele plichten, zoals die waarop het gezin berust, en geloofde dat soortgelijke plichten op politiek niveau konden worden teruggewonnen en tot gelding gebracht. In dezelfde trant kende De Maistre een centrale plaats toe aan de vroomheid, als een motief dat door God verordende tradities en instellingen voorrang geeft boven de verleidingen van het eigenbelang.¹⁹

Deze voorstellen²⁰ zullen vandaag de dag waarschijnlijk weinig mensen overtuigen, al proberen ze stuk voor stuk een beeld van de menselijke motivatie te ontwerpen waarin rationeel eigenbelang niet de enige grondslag vormt voor de politieke besluitvorming. Er valt echter wel iets te leren van Burke, Hegel en De Maistre. We moeten beseffen dat milieubescherming een verloren zaak is als we niet de prikkels kunnen vinden die mensen in

17 Garrett Hardin, ‘The Tragedy of the Commons’, *Science*, 162: 1, 1968, pp. 243–248.

18 Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1651; John Rawls, *A Theory of Justice*, 1971, 2005.

19 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, 1790; G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821; Joseph de Maistre, *Le principe générateur des constitutions*, 1809.

20 Ik kom op deze voorstellen terug in hoofdstuk 7 en 8.